

MOZAIKOK

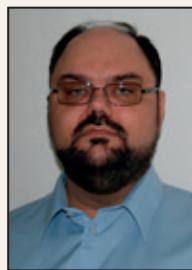
OROSHÁZA ÉS VIDÉKE MÚLTJÁBÓL

Előzetes nyomelem- mérési eredmények Orosháza, Bónum, Faluhely régészeti lelőhelyről

*Balogh Csaba – Balázs János –
Kálomista Ildikó – Galbács Gábor*

Bevezetés

Orosháza, Bónum, Faluhely (Orosháza 10.) régészeti lelőhely temetőrészeiben¹ a régészeti fel-tárások során tárgyi emlékek alig kerültek elő, így az egykori népesség rekonstrukciójához az emberi maradványok interdiszciplináris vizsgálata vihet a legközelebb. Az analitikai módszerek gyors fejlődése lehetővé teszi a régészeti, antropológiai minták gyorsabb és pontosabb elemösszetételének meghatározását, ezáltal kiegészítheti a hagyományos embertani kutatásokat. Kémiai szempontból három nagy részre osztható a csont: víz, ami jelen lehet kötött vagy kötetlen formában; szerves anyag, ami a csont rugalmasságát adja; és szervesetlen anyag, ami a csont szilárdságát biztosítja. Ásatag csontanyagban a víz és a szerves összetevők mennyisége jelentősen kisebb, mint az élő csontszövetben. A szervesetlen anyag fő komponense a hidroxipatit, ami egy kalcium-foszfát. Vannak olyan nyomelemek is, amik helyettesíthetők vagy lecserélhetők a Ca-ot a

csontban, ilyen elem például a stroncium (Sr), cink (Zn), réz (Cu), bárium (Ba) és az ólom (Pb).²

Minták

Orosháza 10. lelőhely muszlim temetkezéseiből, továbbá három, alaplakossághoz köthető temetőből (Orosháza, Rákóczitelep; Gáboros, Templomhely; valamint Nagyszénás, Vaskapu) származó vázmaradványok kerültek vizsgálatra. Összesen 31 mintát vizsgáltunk, amiből három környezeti volt: talaj, talajvíz és hulladékgyűjtőből előkerült állatcsont. A környezetből származó minták adataiból arra következtethetünk, milyen kémiai behatások érték a csontot a földben töltött idő alatt. Az emberi minták bordából és combcsontból származtak mindkét nemből, és a vizsgáltba bekerült egyedek elhalálási életkora is széles tartományt fedett le.

¹ Rózsa et Al. 2014.

² Buikstra et Al. 1989.

Mérési módszer

Az ICP-MS (induktív csatolású tömegspektroszkópia) technika olyan atomi tömegspektrometriás módszer, amelyben az ICP az ionforrás, amely a minta alkotóiból elemi ionokat állít elő. A műszer különlegessége az induktív csatolású plazmafáklya, ami nagy tisztaságú argongázzal működik és a minta atomizációját, valamint termikus gerjesztését végzi. Az argongázban ionizáljuk a gáz kicsiny részletét és a létrejött töltéshordozók mozgásának iránya az indukciós tekercsek által keltett, rádiófrekvenciás mágneses térben másodpercenként többmilliószor megváltozik, aminek hatására a gázatomok sorozatos ütközése és így további, lavinaszerű ionizációja következik be. A plazma hőmérséklete eléri a 6000-10000 K értéket, így a termikus gerjesztési folyamatok nagy hatékonysággal játszódnak le. A minta bejuttatása az ICP plazmába pneumatikus porlasztás révén történik. Az induktív csatolású plazma tömegspektrometria gyors, kiváló érzékenységgel és nagy szelektivitású multielemes módszer, amivel az izotóp-összetételre vonatkozó információt szerzünk.³

Mérési körülmények

Az előkísérletek során próbamintákon kipróbáltuk a különböző tisztítási és feltárási módszereket, valamint optimalizáltuk a szárítási folyamatot. Az előkísérletek során megfigyeltük, hogy a csont szivacsos és tömör része között nincs jelentős koncentrációbeli különbség, ezért a feltárások során a tömör csontállományt használtuk. A csontok először tisztításon estek át, aminek az első lépése a szivacsos csontállomány eltávolítása volt. Majd 20 percig ultrahangos tisztító kádban való tisztítás következett ioncserélt vízben, ezután kiszárítottuk a mintákat. A feltárást során a mintát egy léghűtéses feltételt ellátott feltárási csőbe mértük be 2 ml

nagy tisztaságú koncentrált salétromsavval.⁴ Ezt az elegyet 1 óráig tartottuk 110 fokon, majd 0,22 µm pórusátmérőjű fecskendőszűrőn átszűrtük az oldatot és végtérfigatrára hígítottuk. A mérést induktív csatolású tömegspektrométerrel végeztük. Minden mintából három párhuzamos minta készült. Összesen 93 mintát vizsgáltunk, több elemre, különböző mérési körülmények mellett.

Eredmények kiértékelése

A talajvízből mért koncentrációk közelítőleg megegyeznek a talajban mért koncentrációkkal. Ezekhez képest az embercsont-mintákban 13 elemről volt magasabb koncentráció, vagyis a csontban magasabb volt a koncentrációja, mint a csontot körülvevő földben, tehát nem a halál után épültek be a csontba a környezettel való interakció során. Ez összhangban van azzal, hogy a 13 elemből 10 (Mg, P, Ca, Ni, Cu, Zn, Sr, Ag, Ba, és az Pb) ún. nem szennyező elemként ismert.

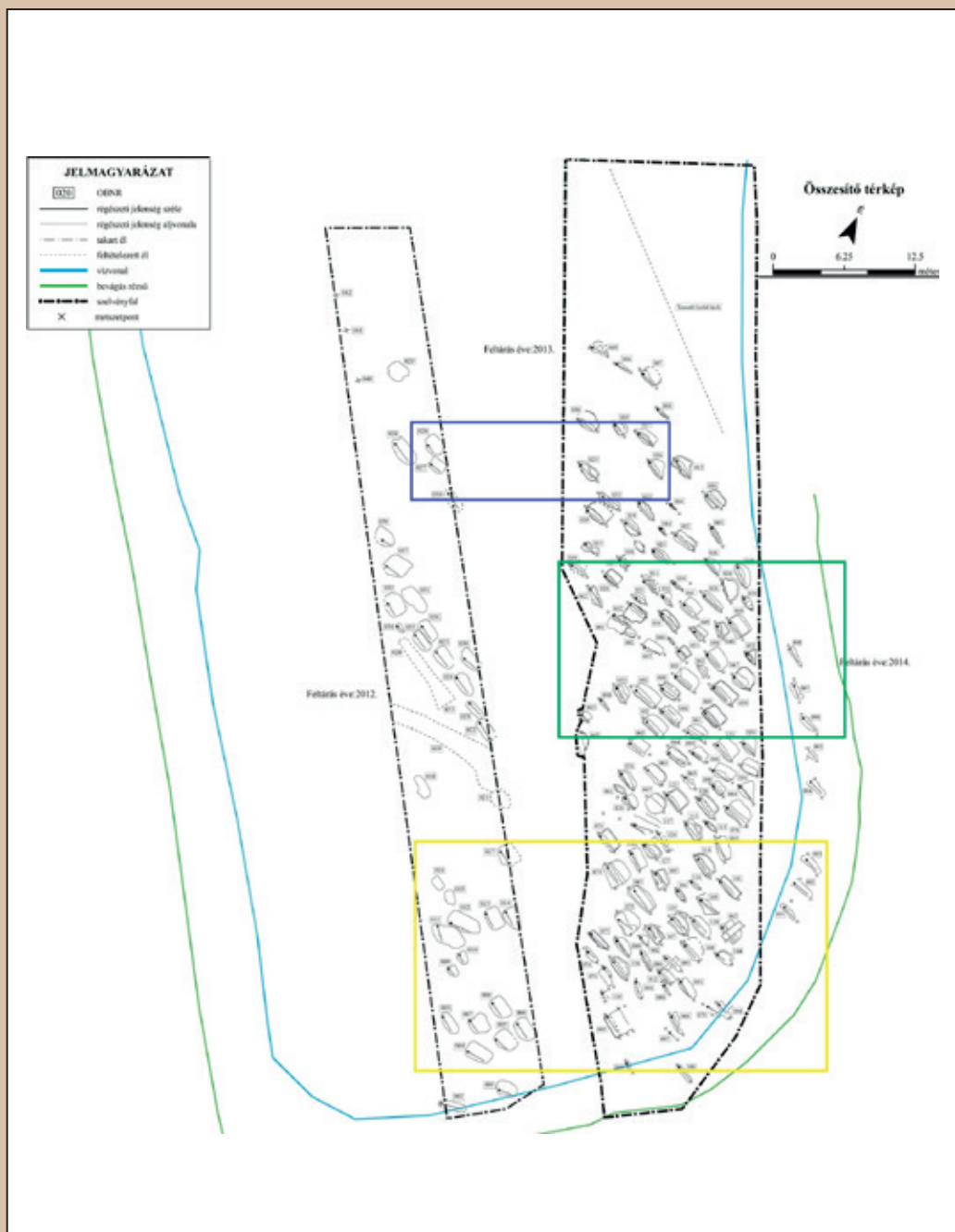
Összehasonlítottuk a csontok Ca/P arányát az antropológiai módszerekkel becsült elhalálozási életkorral. Az 1. ábrán az elhalálozási életkorcsoportokat ábrázoltuk a Ca/P arány függvényében. Recens bonctermi csontokra vonatkozóan az emelkedő Ca/P arány jellemző,⁵ ezt a tendenciát mi is tapasztaltuk ásatag csontokon. Így, ha a csontváz erősen hiányos, és a klasszikus antropológiai módszerekkel történő elhalálozási életkorcsoportba sorolás nem lehetséges, a Ca/P arány alapján akkor is becsülés adható az elhalálozási életkorcsoportha.

Megvizsgáltuk az Orosháza 10 lelőhely temetőjének terjeszkedési irányát. A temetőt három területre osztottuk a feltárt minták elhelyezkedése alapján. Az eredményekből láthatjuk, hogy a sárga – kék – zöld színnel jelölt területek irányában nő a Ca és P koncentráció (2. ábra). Ebből arra lehet következtetni, hogy a sárgával jelölt területekről feltárt csontok rövidebb időt töltöttek a földben, tehát a

³ Lukács 2003, 31–33; Renfrew et Al. 2005, 344–345; Balogh 2015, 14.

⁴ Muyenck 2008.

⁵ Farkas 1972.

Temetőtérkép a sárga – zöld – kék színnel jelölt mintavételi területekkel.

temetőbe délről észak felé haladva temetkeztek.⁶ A 3. ábrán az előbb bemutatott temető felosztáshoz tartozó Sr és Ba koncentrációk láthatóak, amelyeknél szintén megfigyelhető a kijelölt területek közötti növekvő tendencia. Mivel a Sr és a Ba növényi alapú táplálkozásra is utalhat, és az egyes mintavételi területekre való betemetkezés akár generációs időkülönbséggel is történhetett, így akár arra is következtethetünk, hogy a népcsoport életmódja változhatott, például megnőtt a földművelés szerepe.

Komoly eltérést mutatott a csontok ezüsttartalma (4. ábra). Orosháza 10. lelőhely kiugróan magas értékeire valószínűleg régészeti vagy asztalkultúrából fakadó magyarázat adódik: a településen talált mérlegserpenyők és a sószállító útvonal mentén

fekvés kereskedelmi tevékenységre utal, így a többlet ezüsttartalom esetlegesen származhat ezüstpenzekkel való napi szintű érintkezésből is. De a szervezetbe kerülhetett ezüst evő- és ivóeszközök rendszeres használatával is.⁷

Balogh Csaba
csaaba@gmail.com

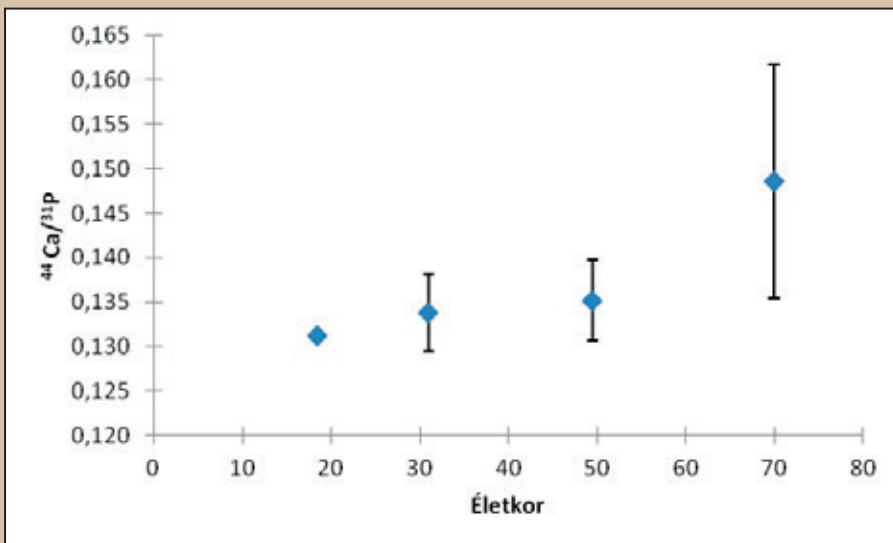
Balázs János
janos.balazs@gmail.com

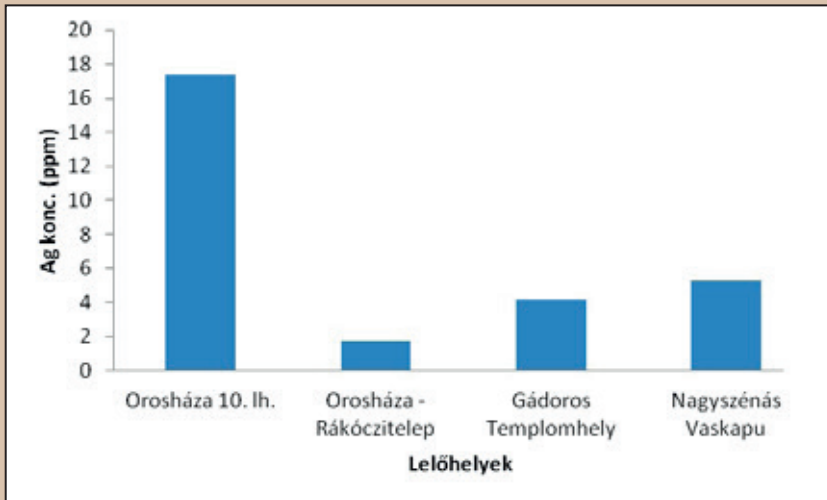
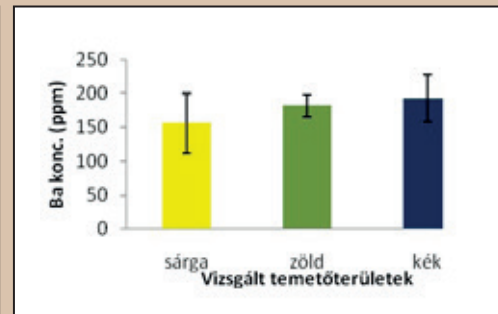
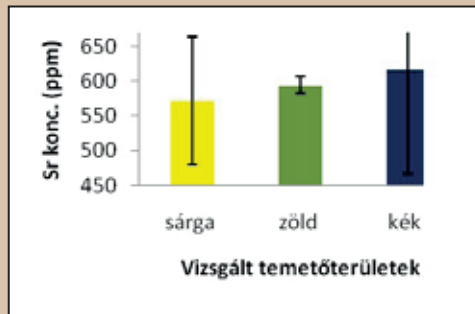
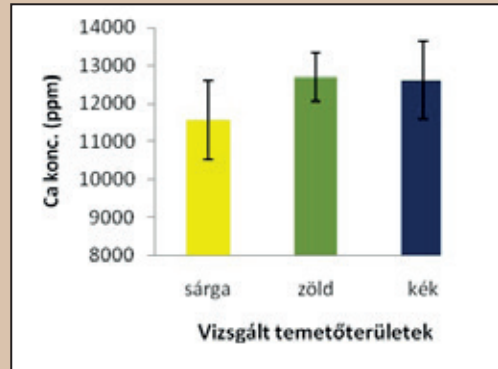
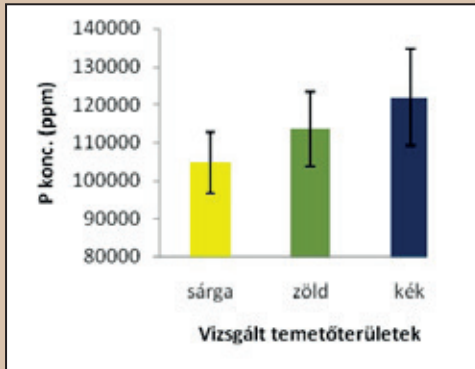
Kálomista Ildikó
kalomista@chem.u-szeged.hu

Galbács Gábor
galbx@chem.u-szeged.hu

⁶ A temetkezések minél pontosabb datálásának még nagyobb jelentősége van néhány csontváz esetében, lásd e számunk „Adatok az Árpád-kori Orosháza paleopatológiájához: a lepra” című írását.

⁷ Ezúton is köszönetünket fejezzük ki Pósa Annamáriának a mintavétel során nyújtott segítségével! A projekt a Nagy Gyula Területi Múzeum, a Szegedi Tudományegyetem TTIK Szervetlen és Analitikai Kémiai Tanszék, illetve a Szegedi Tudományegyetem TTIK Embertani Tanszék együttműködésével valósult meg.

1: A csontminták Ca/P aránya az elhalálozási életkor függvényében; 2: A mintavételi területek közötti Ca és P koncentráció eltérések; 3: A mintavételi területek közötti Sr és Ba koncentráció eltérések; 4: A vizsgált lelőhelyek közötti Ag koncentráció eltérés.

IRODALOM- ÉS RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

- Balogh 2015 Balogh Csaba: Orosháza környéki lelőhelyekről származó régészeti csontleletek nyomanalitikai vizsgálata. Diplomadolgozat. SZTE TTIK Szeretlen és Analitikai Kémiai Tanszék 2015.
- Buikstra et Al. 1989 Buikstra, Jane Ellen – Frankenberg, Susan – Lambert, B. Joseph – Xue, Li-Ang: Multiple elements: Multiple expectations. In: Price, T. D. (ed.): The Chemistry of Prehistoric Human bone. Cambridge. Cambridge University Press, 1989, 155–210.
- Farkas 1972 Farkas Gyula: Antropológiai praktikum. József Attila Tudományegyetem. Szeged 1972, 180–190.
- Lukács 2003 Lukács Réka: ICP tömegspektrometria (ICP-MS). In: Harangi Szabolcs (szerk.): Analitikai módszerek. Jegyzet. ELTE Közettan – Geokémiai Tanszék 2003, 31–33.
- Muynck 2008 Muynck, David De: Development of separation methods and measurement protocols for Sr and Pb isotopic analysis of archaeological artefacts by means of single-collector and multi-collector ICP-mass spectrometry. Dissertation. Ghent University 2008.
- Renfrew et Al. 2005 Renfrew, Colin – Bahn, Paul: Régészet. Osiris Kiadó, Budapest 2005.
- Rózsa et Al. 2014 Rózsa Zoltán – Balázs János – Csányi Viktor – Tugya Beáta: Árpád-kori muszlim telep és temetője Orosházán. Magyar Régészet Online Magazin 2014 Ősz.

A címlap belső oldalán:

egy nagy tűzlepke (*Lycanena dispar*) látható. A fényképet Szendi Rózsa készítette, címe: Tavasz.

Szerkesztette
Rózsa Zoltán

Kiadványterv
Kovács Orsolya

Technikai munkálatok

Balázs János
Bíró Gyöngyvér
Göbölös Mihály
Hausler Erzsébet
Józó Tamásné
Kovács Orsolya
Palyov Pálné
Pusztai Barbara
Redencki Antal
Rózsa Zoltán
Szmodics József

Impresszum
Nagy Gyula Területi Múzeum 5900 Orosháza, Dózsa György u. 5.

Lektorok
Erostyák Zoltán
Gál Erika
Járolí József
Masek Zsófia

Felelős kiadó
Rózsa Zoltán múzeumigazgató
ISSN 2062-7726

Nyomdai munkák
Duo Printers Nyomda, Békéscsaba, Bajza u. 15.

